

BOŠNJAČKI ALIMI U NOVOM MUALLIMU

Ferid DAUTOVIĆ

UDK 28-725(497.6)

DOI: <https://doi.org/10.26340/muallim.v21i82.1784>

SAŽETAK: *Novi Muallim* je časopis Udruženja Ilmije u Bosni i Hercegovini, te je stoga, očekivano, jedna od oblasti kojoj je konceptijski posvećena pažnja u sadržaju časopisa ulema: imamima, muallimima, vjeroučiteljima, muderisima, muftijama, reisu-l-ulemama, ali i svim drugim islamskim učenjacima koji su na djelujući izvan ilmijjanskog staleža pomagali misiju Islamske zajednice. U tom smislu, u ovom radu smo, tekstualnom analizom objavljenih radova u *Novom Muallimu* proteklih dvadeset godine, predstavili smo bošnjačke i druge alime tretirane u časopisu. Istraživanje je pokazalo da su na stranicama *Novog Muallima* obrađivane biografije bošnjačkih najpoznatijih učenjaka i to najčešće povodom godišnjica njihovog rođenja ili smrti. Također, u časopisu su se najčešće objavljivali radovi o imamima u Sarajevu i vrlo rijetko izvan njega. Budući da na prostoru cijele Bosne i Hercegovine stoljećima djeluju vrijedni i učeni imami ovaj tekst može se smatrati i pozivom budućim saradnicima *Novog Muallima* da na stranicama časopisa objavljuju biografije i poučna predanja o svojim lokalnim imamima i muallimima.

Ključne riječi: *Bošnjački alimi, Novi Muallim, imami, muallimi, muderrisi, Bosna i Hercegovina*

Objavljivanjem prvih kur'anskih ajeta o čitanju i učenje, nauka je dobila poseban značaj islamu. Akcent koji je stavljen na učenje, pero i knjigu važno je za muslimane i njihovo mjesto u svijetu. Bog je nagovijestio da je knjiga odrednica, simbol muslimana, put uspjeha i stabilnosti. Mnogi muslimani iz prvih generacija su shvatili poruku i sav svoj umni napor koristili su da bi razumjeli Knjigu i proniknu li njegovu poruku. Zlatno doba islama je bilo je doba iznimnog poštovanja knjige, uleme intelektualnog pregnuća. Doba je to mecena, imućni muslimani koji nisu žali imetak za pisanje, prepisivanje i prevođenje knjiga, formiranje biblioteka i čitaonica i širenje nauke i prosvjete.

Bosna i Hercegovina je dala veliki broj izvrsnih alima koji su mogli i znali odgovoriti potrebama i izazovima vremena u kojem su živjeli. Ništa ih

nije sprečavalo da se potpuno uključe u društveni život i pomognu svom narodu u rješavanju egzistencijalnih problema kroz koje su često prolazili. Alimi su davali našem napaćenom narodu, a posebno onima sa margine života – siromašnim i obespravljenim, sigurnost, ohrabrenje, pouzdanje i optimizam. Od njih se uvijek očekivalo više nego što su mogli dati, a oni su doista davali više nego što su objektivno mogli pružiti i pomoći. Kad ovo govorimo ne mislimo samo na vjerske obaveze i duhovnu pomoć koju su davali i izvršavali u punom kapacitetu i obimu, već i na njihovu društvenu ulogu i djelovanje na vjerskom i nacionalnom osvješćivanju. U svim graničnim situacijama, važnim i odlučujućim momentima, ulema je bila avangarda, predvodila je svoj narod i stajala se na njihovo čelo. U najgorem slučaju bili su uz svoj narod i dijelili njihovu zajedničku sudbinu.

To je lahko argumentirati kroz našu povijest od dolaska Austro-Ugarske, a naročito tokom komunističkog perioda kad je ulema proganjana, zatvarana i za vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu kada je izvršen genocid nad Bošnjaci. O tome će sigurno pisati generacije poslije nas sa jasnije vremenske distance u kojoj će moći dati objektivni sud.

Mnogo je alima, pregalaca, misionara, aktivista koji su zaboravljeni o kojima niko neće ništa napisati, koje pamte tek njihove porodice, a i one rijetko usljed teških historijskih okolnosti i društveno-političkih sistema u kojima su Bošnjaci zadnjih 150 godina živjeli. O nekim alimima podaci se mogu pronaći još jedino u arhivima što ne predstavlja smetnju naučnim radnicima unutar Islamske zajednice i van nje da pišući monografije o njima, ukazuju na njihov doprinos u misijskom djelovanju,

radu Islamske zajednice, te njihovom očuvanju i razvijanju vjerskog i nacionalnog identiteta Bošnjaka.

Tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu (1992-1995) uništene su brojne privatne biblioteke i dokumenti o bošnjačkoj ulemi i njenom djelovanju. Tako je mnogo neprocjenjivih dokumenta izgorjelo u privatnim stanovima Kasim-ef. Dobrače i Muhamed-ef. Fočaka na Grbavici.

Ipak, u posljednje vrijeme učinjeni su značajni naponi na osvjetljavanju značaja uleme u izgradnji vjerskog identiteta Bošnjaka. Ka lijep primjer može se navesti knjiga enciklopedijskog sadržaja *Leksikon bošnjačke uleme*, koju je priredio Ahmed Mehmedović. S ovim djelom napravljen je važan veliki iskorak u pružanju informacija o bošnjačkoj ulemi koja je oblikovala islamsko mišljenje i islamsku tradiciju Bošnjaka.

Alimi bošnjački zaslužuju posebnu pažnju i sjećanje zato što su brojne probleme i pitanja koja su opterećivala Bošnjake i njihovo razumijevanje islama rješavali sami, koristeći svoje intelektualne sposobnosti koje su temeljili na širokim i dubokim uvidima u klasičnu, kao i u modernu islamsku misao.

Naši alimi su najbolje razumjeli prilike, vrijeme i kontekst te da su oni najpozvaniji da ponude rješenja i vlastitu viziju islama. To je posebno naglašavao Kasim-ef. Dobrača kazujući da svaki islamski narod treba ići svojim koracima na području religiozne kulture.

“Svaki islamski narod će obrađivati i svojoj javnosti pružati islam u njegovom najbolje opremljenom domaćem izdanju. Koliko je jedan narod duhovno zdrav, svjestan i kulturan, toliko je njegova obrada i primjena islama jača i bolja. Islam je vjera zdravih duhova i pozitivnih snaga. Zato su zdrave nacije najbolji nosioci i čuvari islama. Duhovno oboljeli, mlitavi, truhli i primitivni narodi su slabi muslimani, pa makar imali najstariju islamsku tradiciju. Zato se u takve narode ne valja ugledati, pa ma ko oni bili, nego na osnovu i prema nivou domaćih duhovnih i moralnih vrijednosti dati vlastitu domaću obradu islama. Islam,

dakle, treba da bude nacionalna religija svakog muslimansko naroda, a da pri tome ne čine ma kakva odstupanja od njegovih principa, njegovoga duha i njegovih utvrđenih važnijih propisa (feraid)... Svaki islamski narod, dakle, treba ići svojim koracima naprijed na području religiozne kulture, kao i na drugim područjima.”¹

Analiza tekstova o bošnjačkoj ulemi u Novom Muallimu

Glavna tema ovog rada jeste analiza tekstova o bošnjačkim alimima objavljenih u *Novom Muallimu* tokom dvadeset godina obnovljenog rada ovog značajnog časopisa. Kroz tekst ćemo nastojati pokazati na koji način su afirmirani naši alimi i njegovana kultura sjećanja na njih. Uz brojne teme iz teologije, kulture, umjetnosti, nauke, odgoja i obrazovanja, *Novi Muallim* je posvetio pažnju ulemi i njihovom doprinosu razumijevanja islama.

O bošnjačkim alimima u *Novom Muallimu* pisali su: Enes Karić, Dževad Hodžić, Mevludin Dizdarević, Ferid Dautović, Abdulgafar Velić, Ahmed Mehmedović, Meho Mango, Emina Čeman-Kiremitci, Hikmet Karčić, Samir Beglerović, Amir Meheljić, Nusret Kurjaković, Ifet Mustafić, Mensur Malkić, Emina Lelić, Midhat Beganović, Hamdija Nesimović, Elvedin Aličić, Muhidin Topčagić, Amir Mahić, Dževad Hrvčić, Mirsad Arnautalić, Damir Babajić, Salih Indžić, Sedad Dizdarević, Aladin Husić, Maida Aljić, Mujo Koštić i Muamera Smajić, Amir Zimić i Almir Fatić.

Bošnjački alimi tretirani u *Novom Muallimu* su: Hasan Kjafi Pruščak, Husein Đozo, Džemaludin Čaušević, Mehmed Handžić, Ibrahim Trebinjac, Mustafa Busuladžić, Nijaz Šukrić, Hasan Hilić, Hajrudin Abdurahmanović, Ibrahim Šehović, Derviš Spahić, Muhamed Seid Serdarević, Hasan Hilić, Kjamil Silajdžić, Sejjid Zenunović, Mahmud Traljić, Mesud Smailbegović i Muhamed Fočak.

Iz objavljenih tekstova u *Novom Muallimu* primjetno je da su najčešće objavljivane kraće biografije alima prilikom njihovih godišnjica

rođenja ili smrti. U njima se mogu pročitati sumarni biografski podaci i natuknice o radu, doprinosu, angažmanu, refleksijama i uticaju koji su ostavili na muslimane i ukupni društveni ambijent.

Uz biografije pojedinih alima objavljeno je nekoliko vrijednih tekstova u kojima autori tematiziraju doprinos bošnjačke uleme ukupnom razumijevanja islama, naučnoj valorizaciji i interpretaciji temeljnih izvora islama, njihovom intelektualnom angažmanu te društvenim problemima sa kojima su se susretali prilikom svoje misije. U navedenim radovima primjetna je obnoviteljska ideja, zapažen utjecaj modernističkih i reformističkih pokreta na promjenu islamske misli. Pitanja s kojima su susretala onovremena ulema koja je afirmirana kroz *Novi Muallim* su: zekat, prevođenje Kur’ana, idžtihad, ljudska prava, otkrivanja lica žene, školovanje i zapošljavanje. U njihovim radovima prepoznajemo kako je došlo do reinterpetacije osnovnih izvora islama sa tradicionalnih na modernističke obrasce, a samim tim i na praksu.

Značajno je da je *Muallim* u svom predstavljanju bošnjačkih alima imao temu broja (64/2015.) koja je posvećena Hasanu Kjafiji Pruščaku, jednom izuzetnom i hvale vrijednom alimu iz osmanskog perioda. To su tekstovi sa simpozija kojeg je organizirao Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka. O Kjafiji su pisali: Fazileta Hafizović, Elvir Duranović, Almir Fatić, Hilmo Neimarlija, Jusuf Ramić, Omer Nakičević, Zuhdija Adilović, Kenan Musić, Muharem Omerdić, Dževada Šuško, Muhamed Fazlović, Esztella Csiszar. Pored navedenih autora preneseni su i tekstovi Hazima Šabanovića, H. Mehmeda Handžića i Tajiba Okića.

Također, u nekoliko brojeva objavljeni su radovi o Mehmed-ef. Handžiću, jednom iz plejade bošnjačkih alima, velikana hadiske nauke, kojem je posvećena velika pažnja u našoj literaturi pa i u *Novom Muallimu*.² Tekst o

¹ Ferid Dautović, *Kasim ef. Dobrača – život i djelo*, El-Kalem, Sarajevo, 2005.

njemu u *Novom Muallimu* objavljen je povodom 70 godina od njegove smrti.

Očekivano reisu-l-ulema Džemaludin Čaušević koji je ostavio nezbrisiv trag u povijesti Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini našao je svoje mjesto u *Novom Muallimu*.³ Jedan od tekstova tretira njegovu borbu za ljudska prava, prije svih muslimana koja su bivala ugrožena od službenih vlasti ali i zbog njihovih zastarjelih shvatanja i razumijevanja islama.

Nezaobilazno ime u našoj literaturi je alim Husein Đozo⁴. On je pripadao krugu bošnjačkih alima koji je pokušavao da na jedan nov način, koristeći savremenu metodologiju, razumijeva islam i njegove poruke. Njegovo mislilačko djelo je veliko, višestrano i višeslojno. Suprotstavljao se tradicionalističkim pristupima tumačenja islama gdje je puno toga usmjereno formalizmu i historijskom islamu. Nekoliko zanimljivih tekstova objavljeno je o njemu na stranicama *Novog Muallima*.

Na stranicama *Novog Muallima* objavljen je rad o profesoru Fakulteta islamskih nauka Nijazu Šukriću, alimu i velikanu, koji je kao šehid poginuo ispred zgrade Rijaset na Skenderiji zajedno sa svojim sinom Muhamedom. Vrijedan rad i sjećanje na dragog profesora objavio je Ifet Mustafić⁵, njegov student, povodom dvadesetogodišnjice njegove smrti.

Mevludin Dizdarević nam je predstavio alime: Derviš-efendiju Spahića, muderrisa iz Pojska, Muhameda Seida Serdarevića, autora čuvenog djela Fikhu-l-ibadata, i Mustafu Busuladžića⁶.

Značajno je istaknuti da je *Novi Muallimu* nekoliko nastavaka objavljivao tekstove autora Ahmeda

Mehmedovića o alimskim porodicama: Bistrigije-Jakubovići, Sikirići, Rifdi-Ćerimović, Mulaibrahimović-Muftić (Svirac), Muzaferije-Sabrihafizovići. Iz navedenih tekstova može se vidjeti kako su pomenute bošnjačke porodice iznjedrile veliki broj alima koji su dali nemjerljiv doprinos očuvanju vjere i njenom razumijevanju.

Kroz tekst Mehe Mange saznali smo da je u Sarajevu živio hafiz Ibrahim ef. Šehović jedna vrlo zanimljiva ličnost iz XVIII stoljeća, dugogodišnji imam Careve džamije, kaligraf i prepisivač koji je 66 puta prepisao *Mushaf*. Njegovi prijepisi *Mushafa* su bili poznati kao "Carevi mushafi". On je prepisao, kako navodi Emina Ćeman-Kiremitci, djelo *Dalā'ilu'l-bayrāt wa šawāriqu'l-anwār fi dikr al-salāt 'alā al-nabiyyi'l-muhtār*. Ovaj rukopis ubraja se: "...među najvještije i najvrijednije rukopise koje baštini Gazi Husrev-begova biblioteka."

Novi Muallim nije zaboravio ni prevodioca Kur'ana i autora *Mevluda* hfz. Sejida Zenunovića objavivši povodom 80 godina od preseljenja na ahiret rad o njemu.⁷

Široj javnosti prilično nepoznatog alima hfz. Hajrudin-ef. Abdurahmanovića na stranicama *Novog Muallima* predstavio je Amir Meheljić.⁸

U nizu bošnjačkih alima koji su predstavljeni nisu izostali ni alimi sufijske provenijencije kakvi su: Karadžović, Hadžimejlić, Hadžibajrić koji su dali značajan pečat islamskoj duhovnosti i tradiciji, kao i mesnevi-hani Sarajeva.

"Tekst pod naslovom "Prilog izučavanju tesavvufske misli i tarikatske prakse u XX stoljeću" tretira pisane

tragove mutesavvifa u XX stoljeća i neke od njihovih aktivnosti. Na osnovu toga u mogućnosti smo izvesti zaključak da je, za razliku od konstantnog isticanja dekadentnosti kao osnovne karakterizacije tesavvufa i tarikata u Bosni i Hercegovini u XX stoljeću, ustvari djelatnost tarikatskih prvaka toga vremena jako angažirana, osmišljavana i veoma mudro vođena."⁹

Vjerujem da su mnogi imami, muallimi, hatibi bili obradovani kad je objavljena biografija i rad jednog imama i muallima, Hasan-ef. Hilića, koji je svoj radni vijek proveo u mektebu, mihrabu i mimeru. Ta vrsta tekstova o imamskom životu, poteškoćama s kojima su se susretali u svojoj misiji i njihovom doprinosu očuvanja islama i islamske tradicije, daje satisfakciju, podršku i naputke za rad u novom vremenu koje ima svoje izazove.

"Hasan ef. Hilić bio je istaknuti imam, hatib, muallim i publicista, koji je 2010. godine preselio na ahiret. Hasan ef. svoj život posvetio je hizmećenju islamu i Islamskoj zajednici, bio je poznat kao imam koji je svom pozivu pristupao marljivo i odgovorno; te bez obzira na posebne društveno političke prilike upućivao je, razjašnjavao, pisao i kazivao o onome što su nalagali mjesto i vrijeme. U dva mandata bio je glavni imam MIZ Velika Kladaša. Bio je potpredsjednik Udruženja ilmije Bosne i Hercegovine, a povodom obilježavanja 10 godina rada Udruženja ilmije u okviru IZ-e u BiH, 12. novembra 2008. godine, Glavni odbor mu je dodijelio plaketu i novčanu nagradu za poseban doprinos u promovisanju institucije imama kroz objavljivanje stručnih tekstova."¹⁰

² Poznato je da su njegova sabrana djela priredili Enes Karić i Esad Duraković. Vidi: Enes Karić, Esad Duraković, *Mehmed Handžić – Izabrana djela*, I-IV, Ogledalo, Sarajevo, 2000.

³ Njegova sabrana djela u dva toma objavio je Enes Karić i Mujo Demirović. Enes Karić i Mujo Demirović, *Reis Džemaludin Čaušević, prosvjetitelj i reformator*, I-II, IK "Ljiljan", Sarajevo, 2002.

⁴ Više o Đozi vidi: Enes Karić, *Husein Đozo – Izabrana djela*, I-IV, El-Kalem

i Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, Sarajevo, 2006.

⁵ Ifet Mustafić, *Alim koji nedostaje – u povodu 20. godišnjice preseljenja mr. Nijaza Šukrića na bolji svijet*, *Novi Muallim*, 2012, god. XIII, br. 52, str. 70-77.

⁶ O Busuladžiću je objavio zasebnu knjigu. Vidi: Mevludin Dizdarević, *Islam i Zapad u mišljenju Mustafe Busuladžića*, Udruženje Ilmije Islamske zajednice u BiH – Sarajevo, Islamski pedagoški fakultet – Zenica, Sarajevo, Zenica, 2018.

⁷ Šire informacije o Zenunoviću vidi: Vidi:

Omer Nakičević, Sejid Zenunović i njegov prijevod Kur'ana, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, Sarajevo, 2002.

⁸ Amir Meheljić, Hajrudin ef. Abdurahmanović lik i djelo, *Novi Muallim*, 2009, god. X, br. 40.

⁹ Samir Beglerović, "Prilog izučavanju tesavvufske misli i tarikatske prakse u XX stoljeću", *Novi Muallim*, 2010, god. XI, br. 42, str. 59-66.

¹⁰ Hamdija Nesimović, "Sjećanje na rahmetli Hasana Hilića (1949-2010)", *Novi Muallim*, 2012., god. XIII, broj 52.

Samo je, dakle, jedan imam sa terena, izvan Sarajeva, tretiran i predstavljen u *Novom Muallimu*. Pošto je Bosna i Hercegovina imala bojne zaslužne imame vjerujemo da će su u budućnosti više prostora u *Novom Muallimu* posvetiti njima.

Drugi alimi poput Derviš ef. Spahića, Hajrudina Abdurahmanovića, Muhameda Seida Serdarevića, hfz. Kjamila Silajdžića, hfz. Ibrahim Trebinjca koji su bili imami u jednom periodu svoga života, ali su

primarno bili profesori na nekoj od naših medresa prije ili poslije Drugog svjetskog rata.

Zaključak

Obzirom da je *Novi Muallim* namijenjen, između ostalih, imamima i muallimima, po mom mišljenju, potrebno je mnogo više da se piše i daje prostora imamima i muallimima koji su cijeli svoj radni vijek provodili u mektebima i džamijama.

Oni su zajedno sa svojim džematima i džematlijama dijelili sudbinu naroda i domovine. Mislim da je to prostor koji se u narednom periodu treba popuniti kroz poziv budućim saradnicima *Novog Muallima* da u časopisu predstavite široj publici manje poznate alime. Obzirom da je Uprava za nauku i obrazovanje pokrenula projekt kulture sjećanja na alime i imame bilo bi dobro kada bi se njihove biografije našle na stranicama *Novog Muallima*.

الموجز

العلماء البشائقة في مجلة المعلم الجديد

فريد داوتوفيتش

المعلم الجديد مجلة تصدرها جمعية "علماء" (Ilmija) في البوسنة والهرسك، لذا من المتوقع، أن يكون أحد مجالات اهتمامها: الأئمة، والمعلمون، ومدرسو التربية الدينية ورؤساء العلماء والمفتون، وباقي العلماء المسلمين الذين ساعدوا بعملهم خارج إطار جمعية "علماء" في تعزيز رسالة المشيخة الإسلامية. وفي ضوء هذا المفهوم، قدمنا في هذا العمل بالتحليل النصي للمقالات التي نشرت في مجلة المعلم الجديد في العقدين الأخيرين عرضاً للعلماء البشائقة وغيرهم من الذين تمت معالجتهم في المجلة. وقد أظهر البحث أنه تم في صفحات مجلة المعلم الجديد معالجة السير الذاتية لأشهر العلماء البوشناق، وفي أغلب الأحيان عند إحياء ذكرى ميلادهم أو وفاتهم. كما أن معظم الأعمال كانت تتحدث عن الأئمة في سراييفو، ونادراً ما تحدثت عن أئمة من خارجها. وبما أن الساحة الدينية والدعوية في البوسنة والهرسك كانت على مدى عدة قرون زاخرة بالأئمة والعلماء البارزين والمجدّين، فإن هذا المقال يعتبر دعوة موجهة إلى زملاء مجلة المعلم الجديد لكي ينشروا على صفحاتها السير الذاتية والعبر عن الأئمة والوعاظ ومدرسي التربية الدينية في مناطقهم.

الكلمات الرئيسية: العلماء البشائقة، مجلة المعلم الجديد، أئمة البوسنة والهرسك ووعاظها ومدرّسوها.

Summary

BOSNIAK 'ALIMS IN NEW MUALLIM

Ferid Dautović

Novi Muallim is a magazine of the Ilmija Association in Bosnia and Herzegovina and thus it is natural that *ulama* is one of the fields covered within the content of topics of the magazine. This field is dedicated to imams, mu'allims, religious studies teachers, muderrises, muftis, raisu-l-ulas, but also to all those Islamic scholars who aided the mission of the Islamic Community through various intellectual endeavours. In this work we present Bosniak, but also the other *ulama* through a textual analysis of articles published in *Novi Muallim* in the past twenty years. This analysis shows that *Novi Muallim* published articles dealing with biographies of renowned Bosniak *ulama* and that most commonly at the occasion of their death or birth anniversaries. It was also noted that the magazine published articles dealing with *ulama* from Sarajevo mostly and very rarely with *ulama* outside of Sarajevo. Keeping in mind that we have many noteworthy scholars throughout the territory of Bosnia and Herzegovina, this article may also serve as an invitation to all future contributors to the magazine *Novi Muallim* to write about their own local imams and mu'allims.

Key words: Bosniak *ulama*, *Novi Muallim*, imams, mu'allims, muderrises of Bosnia and Herzegovina